

Kezban PAKSOY*

TÜRK EDEBİYATINDA SEFÂRETNÂMELER VE AHMED RESMÎ'NİN NEMÇE SEFÂRETNÂMESİ

Özet: Sefâretnâmeler Osmanlı Devleti'nde yabancı ülkelere elçilik göreviyle gönderilen kişilerin gittikleri yerlerde gördüklerini, yolculuklarını ve bu süreç boyunca edindikleri izlenimleri anlattıkları eserlerdir ve örnekleri on yedinci yüzyıldan itibaren görülmektedir. Bizim burada üzerinde duracağımız Ahmed Resmî Efendi'nin Nemçe Sefâretnâmesi bu minvalde yazılmış metinlerdendir. Bu metinlerin neşredilmesi sadece siyâsî tarihimize ışık tutmayacak, bunun yanında Osmanlı nesir dili husûsunda yapılacak çalışmalara da katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: sefâretnâme, Ahmed Resmî Efendi, Nemçe Sefâretnâmesi

SEFÂRETNÂMES IN TURKISH LITERATURE AND AHMED RESMÎ'S SEFÂRETNÂME OF NEMÇE

Abstract: Sefâretnâmes are texts written by envoys about their travels and impressions. In Ottoman Empire we see these texts since than 17 century. Ahmed Resmî Efendi's Nemçe Sefâretnâmesi is one of these texts. Publishing these texts is not only important for political history but also for studies on Ottoman prose styles.

KeyWords: sefâretnâme, Ahmed Resmî Efendi, Nemçe Sefâretnâmesi

Sefâretnâmeler, siyâsal bir görevle dış ülkelere birinin başkentine gönderilen elçilerin yurda döndükten sonra yazdıkları eserlerdir.¹ Osmanlı elçilerinin görevlerini tamamladıktan sonra kaleme alıp sultana takdim ettikleri bu eserler, muhtevî oldukları siyâsî, coğrafi, sosyal ve kültürel bilgiler açısından sadece diplomasi tarihi değil, kültür tarihi ve edebiyatımız açısından da büyük önem taşımalarına rağmen bugüne kadar yeterince ilgi görmemiştir.

* Yrd. Doç. Dr.; Niğde Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi; Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹Agâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, TTK, Ank, 1984, s.157

Elde bulunan ilk yazılı sefâretnâme 1655 tarihini taşıyan, Kara Mehmed Çelebi'nin Viyana Sefâretnâmesi; son sefâretnâme ise 1845 yılında Abdürrezzâk Bâhir Efendi'nin kaleme aldığı Paris-Londra sefâretnâmesidir. Sefâretnâmelerin bir kısmı Râşid, Silâhdâr, İzzî, Vâsıf ve Cevdet tarihlerine ya tamâmen ya da özetlenerek alınmış, bazıları da İkdâm ve Ebüzziyâ külliyyâtı arasında kitap olarak basılmış, birçoğu da yazmalar hâlinde bulunmaktadır.²Elde bulunan sefâretnâmeler şu şekilde sıralanmaktadır:³

Viyana Sefâretnâmesi, Kara Mehmed Paşa, 1655

Viyana Sefâretnâmesi, İbrâhim Paşa, 1719

Viyana Sefâretnâmesi, Ahmed Resmî Efendi, 1757-58

Mükâleme Takrîri, Zülfikâr Paşa, 1688-1692

Nemçe Sefâretnâmesi, Hattî Mustafa Efendi, 1748

Nemçe Sefâretnâmesi, Ebûbekir Râtib Efendi, 1791-92

Sefâretnâme (İstılâh-ı Nemçe), Mustafa Efendi, 1730

Fransa Sefâretnâmesi, Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi, 1720-21

Fransa Sefâretnâmesi, Seyyid Abdürrahîm Muhib Efendi, 1808-11

Fransa Sefâretnâmesi, Seyyid Mehmed Emîn Vahîd Efendi, 1806

Fransa Sefâretnâmesi, Morali Seyyid Ali Efendi, 1797

Fransa Sefâretnâmesi, Amedî Mehmed Saúid Gâlib Efendi, 1802

Risâle, Abdürrezzâk Bâhir Efendi (Paris Büyükelçisi), 1845

İran Sefâretnâmesi, Ahmed Dürrî Efendi, 1721

İran Sefâretnâmesi, Mustafa Nazîf Efendi, 1746

İran Sefâretnâmesi, Hacı Ahmed Paşa (Sivas vâlisi), 1747

İran Sefâretnâmesi, Seyyid Mehmed Refîú Efendi, 1807

Musavver İran Sefâretnâmesi, Yâsincizâde Seyyid Abdülvehhâb Efendi, 1811

Kasîde-i Tannâne (İran), Sünbülzâde Vehbî Efendi, 1776

² Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yay., İst., 1990, C.7, s. 484.

³ Adı geçen sefâretnâmelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Faik Reşit Unat, Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, TTK, Ankara, 2008, s. 43-216.

- Rusya Sefâretnâmesi, Nişli Mehmed Ağa, 1722-23
- Rusya Sefâretnâmesi, Dervîş Mehmed Efendi, 1755
- Rusya Sefâretnâmesi, Şehdî Osmân Efendi, 1757-58
- Rusya Sefâretnâmesi, Mustafa Râsîh Paşa, 1793-94
- Sefâretnâme-i Abdülkerîm Paşa (Rusya), Abdülkerîm Paşa, 1775-76
- Rusya Sefâretnâmesi, Mehmed Emnî Paşa, 1740-42
- Lehistan Sefâretnâmesi, Mehmed Efendi, 1730
- Lehistan Sefâretnâmesi, Ali Ağa, 1755
- Lehistan Sefâretnâmesi, Mehmed Ağa, 1757-58
- Hindistan Sefâretnâmesi, Sâlim Efendi, 1744-49
- Prusya Sefâretnâmesi, Ahmed Azmî Efendi, 1790-92
- Prusya Sefâretnâmesi, Ahmed Resmî Efendi, 1763-64
- Buhara Sefâretnâmesi, Alemdâr Mehmed Ağa, 1787-91
- İspanya Sefâretnâmesi, Vâsîf Efendi, 1787-88
- Fas Sefâret Takrîri, Ahmed Azmî Efendi, 1787
- Fas Sefâret Takrîri, Seyyid İsmâil Efendi, 1785-86
- Havâdisnâme-i İngiltere, Yûsuf Âgâh Efendi, 1793-96
- Londra Sefâretnâmesi, Mehmed Nâmık Paşa, 1832
- Avrupa Risâlesi, Mustafa Sâmi Efendi, 1838
- Mehmed Saúîd Efendi Takrîri (İsveç), Mehmed Saúîd Efendi, 1732-33
- Journal du Voyage de Mahmoud Raif Effendi en Engleterre, Mahmûd Râîf Efendi, 1793-96

Sefâretnâmeler üzerinde kabaca bir tasnif düşünülduğünde kaynakların sefâretnâmeleri ikiye ayırdığı görülür:

“İlk gruptakiler, sayı olarak fazla olmasa da, daha çok, giden elçilerin doğrudan doğruya şahsî görevlerini ilgilendiren, bir nevî rapor mâhiyetindeki sefâretnâmelerdir.

İkinci gruptakiler ise, elçilerin gezip gördükleri yerlerin idârî, sosyal, askerî, kültürel ve teknik hayatları hakkında birtakım önemli bilgileri toplayan sefâretnâmelerdir. Bu gruba giren sefâretnâmelerin en karakteristiği Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefâretnâmesidir.”⁴

Bizim burada üzerinde duracağımız sefâretnâme ise, Giridli Ahmed ResmîEfendi'ye ait kaynaklarda Viyana Sefâretnâmesi olarak geçen Nemçe Sefâretnâmesidir. Çalışmamıza metnin Esad Efendi 3379'da kayıtlı yazma nüshasını esas aldık.

Ahmed Resmî Efendi 1700'de Resmo/Girit'te doğmuş, 1733'te İstanbul'a gelerek tahsilini tamamlamıştır. Devletin çeşitli kademelerinde görev almış olan Ahmed Resmî Efendi on sekizinci asır Osmanlı Devlet adamları arasında üzerine dikkati çeken başlıca kimselerden biridir. Viyana Elçiliği (1757), Berlin Elçiliği (1771) ve Sadâret Kethüdâlığı yapmıştır. 31 Ağustos 1783'te ölmüştür.⁵Ahmed Resmî Efendi'nin te'lif ettiği eserlere baktığımızda ise onun devlet adamı olmasının yanında tarih muharriri, ilim adamı ve edebî yönü de olan bir şahsiyet karşımıza çıkar: Nemçe Sefâretnâmesi, Purusya Sefâretnâmesi, Hulâsatü'l-itibar (1769-1774 Osmanlı-Rus savaşlarındaki olayların tahlil ve tenkîdi), Hadîkatü'r-rüoesâ (Kânûnî devrinden itibaren Reîsülküttâblık yapmış altmışaltı şahsın biyografisi), Hâmiletü'l-küberâ (otuzdokuz kızlarağasının biyografisi), Coğrafya-yı cedîd, Târîh-i Murâdî, Tercüme-i Pend-i Attâr. Sefâretnâmeleri Almanca ve Lehçe'ye çevrilmiştir.⁶

Ahmed Resmî'nin “*Hamd-i mevfûr ve senâ-yı nâmağşûr Hudâvend-i cihân-âferîne lâyıkdur*” diyerek klâsik metin tertibine uymadan, besmele bölümünü atlayarak, hamdele ile başladığı Nemçe sefâretiyle ilgili kaleme aldığı bu metin, ilk defa Vâsıf Tarihi'nde neşr olunmuş daha sonra Ebuzziyâ tarafından ayrıca neşredilmiştir (1886). Sefâretnâme üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Ahmed Resmî Efendi, İstanbul'dan yola çıkıp Beç'te (Viyana) nihayet bulan yolculuklarını ve Beç'te kaldıkları süre boyunca yaşadıklarını anlatmaktadır. Bu bölümde anlatılanlara göre 2 Aralık 1757'de İstanbul'dan yola çıkmışlar Edirne, Mustafapaşa, Filibe, Sofya, Niş, Belgrat yoluyla Avusturya hudûduna varmışlar, donmuş olan Sava nehrinden buzlar arasında açılan bir kanaldan kayıkla karşı yakaya geçmişler, Avusturyalılar kendisini izzet ve ikrâmla rahat bir yolculuk neticesinde Viyana'ya kadar rahatça götürmüşler ve tertîb edilen bir alayla 13 Mart 1757 tarihinde Ahmed Resmî Efendi Beç'e girmiş ve elçiler için hazır bulundurulan konağa misafir edilmiştir. Bu sırada Avusturyalılar Prusya ordusuyla muharebe hâlinde bulduklarından⁷ topraklarını korumak için tedbirler almakla ve

⁴ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yay., İst., 1990, C.7, s.484.

⁵ Faik Reşit Unat, Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, TTK, Ankara, 1992, s. 102-103.

⁶ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yay., İst., 1977, C.1, s.74.

⁷ Yedi Sene Muharebesi, 1756-1763.

kiliselerde Prusyalıların mağlubiyeti için dua etmekle meşgul olduklarından Türk elçisiyle ilgilenmeye fazla imkân bulamamışlar; Ahmet Resmî Efendi başvekile getirdiği mektubu vermek ve imparatorla imparatoriçeye⁸ nâme-i hümayûnu teslim etmek için Haziran ortalarına kadar beklemek zorunda kalmıştır. 19 Haziran 1757'de Çasarı ve üç gün sonra da Çasariçeyi ziyaret ederek padişahın nâmelerini sunmuş ve sefâret vazifesini ifâ etmiştir. Bunu Ahmed Resmî metinde şu şekilde ifade eder: “... şeref-bağışa-yı serîr-i salţanat-ı Osmânî olan şevketlü mehâbetlü pâdşâh-ı ‘âlem-penâh efendimiz hazretlerinüñ cülûs-ı hümayûnları iğbârını mütezammın siz dostlarına nâme-yi beşâret-‘alâmetleridür didüğümüzde Çäsâr işâretiyle nâme-yi hümayûn yanında âmâde olan serîr üzre vaz’ olunup tercümân hulâşa-yı takrîrimizi Çäsâra ifhâm ve Çäsâr cevâb virmek üzere yanında furan baş vekile işâret eyledükde baş vekil tercümâna cülûs-ı hümayûn-ı hazret-i cihân-dârîden ve kendülere nâme-yi beşâret-nümûnıla ilçi gönderilmege ‘inâyet buyurıldığından mahzûz u memnûn olmalarıyla cülûs-ı meymenet-maqrûnlarını tebrik eyledükleri mefhûmını tercümâna telkîn ve tercümân dağı bu bendelerine tefhîm ü tebyîn eyleyüp bu şüretde ric‘at ve üç günden sonra hey‘et-i mezkûrda yine mahall-i mezbûrda Çäsâriçeye dağı iblâğ-ı nâme-yi hümayûnla itmâm-ı resm-i sefâret olındı...”

Ahmed Resmî Efendi'ye şehirde görülmeye değer yerleri gezmesi için her gün bir araba tahsis edilmişse de Avusturyalıların harb işleriyle meşgul bulunmaları Ahmed Resmî Efendi'de de bir an evvel İstanbul'a dönmenin doğru olacağı düşüncesini uyandırmış ve dönmek için hazırlıklara başlamıştır. İmparator ve imparatoriçeyi ziyaret edip verdikleri nâme ve hediyeleri aldıktan sonra Temmuz başlarında Viyana'dan gemilerle ayrılarak otuz beş günde Belgrad'a dönmüştür. Belgrad'tan yoluna Tuna üzerinden devam etmiş, Rusçuk'ta karaya çıkarak kurban bayramını orada geçirmiş ve Razgrat, Şumnu, Karinâbâd, Yanbolu, Kırklareli, Burgaz, Çorlu ve Silivri'den geçerek 1757 Eylülü başlarında İstanbul'a dönmüştür.

Sefâretnâme, Nemçe'nin o günkü siyâsî yapısı, devlet düzeni, yönetim şekli, mâlî durumu ve Nemçe asil sınıfının günlük hayatı hakkında malûmat veren “Tafşîl-i Memâlik-i Nemçe” başlıklı bir bahisle devam etmektedir: “Nemçe memleketi her biri hükümet ve sikkesinde müstaķill toķuz kıralığa ve üç dört duķalığa münkasım olup cümlesi mülk-i mevrûsları olmaķ ve bir taraftan ‘azl ü naşb kabûl itmemeķ üzre mutaşarrıflardur toķuz kıral aşhâb-ı ihtiyâr ma‘nâsına Eleķtor ismiyle mevsûm olmağın içlerinden biri cümleññ muhtâr u sergerdesi ma‘nâsına imparator olmaķ lâzım geldükde bu cümleññ ittifaķ u intihâbı ile olagelmek kavâ‘id-i devletlerinden olup bu şüretde imparatorluğa ihtiyâr eyledükleri kimesneye cümlesi şer‘ ü kânûnlarına muvâfiķ olan umûrda itâ‘at ve ism-i câmi‘ ile imparyo ta‘bir olunan memleketlerinde hâdiş olan ğavâ‘il def‘inde her biri hâline göre asker ile imdâd u i‘ânet eylemek üzere müte‘ahhid ü

⁸Fransuva I ve Maria Theresia.

münkâdlar iken...” şeklinde bilgiler verdikten sonra insanlar ve günlük hayatları ile ilgili “*gurûb-ı şemsden soñra her varoş ve kal’a kapularından içerü girmek irâdesinde olanlaruñ aġniyâ vü fuķarâsından aķça devşirmek ve komedyâ didükleri hayâlġânelerine kıral ve kıraliçeye varınca her şıġâr u kibârı her gice cem’ ü ġâzır olmaķ mühimmât-ı beldelerinden olmaġın herkesüñ tabaķa vü miķdârına göre celb-i dirhem ü dînâr eylemek mişllü mukûs u mekrûhâtlarinuñ ġâyeti olmayup devlet-i ‘aliyyeden ġayrı düvel-i naşârâ elçilerine bir ġabbe virmezler...*” şeklinde bilgiler aktarır.

“*Vaşf-ı Beç*” başlığı taşıyan metnin üçüncü bölümünde ise Ahmed Resmî Efendi, Beç kalesinin coġrafî konumundan, etrafındaki daġlar ve akarsulardan, yerleşim yerlerinden, buralarda yaşayan insanların günlük hayatlarından, yaşam şekillerinden ana hatlarıyla kısaca bahseder: “*Beç kal’ası bir fezâ-yı müstevîde Tuna Nehriñiñ bir şakķı kenârında sürî taġmînen on altı zirâ’ı kutr-ı dâ’iresi meşy-i mu’tedil ile yigirmi daķıķa ġandaķı ‘arîz ü ‘amîķ bir muţavassıţ kal’adur derünü dörder beşer kat kâġîr ġâneler ve büyük kinisâlarıyla toptoludur ġâneleri ekşeriyâ kirâ ile icâr u isticâr olunur gelüp bir ġâne içinde beş altı âdem evlâd ü ‘iyâli ile olurlar kal’a içinde şâdirvân mişllü şuları ve ba’z-ı mühimmât için meydânları vardır egerçi kal’a büyük ve pek mütebbere diyecek kadar degildür ammâ eţrâfında bâġlı bâġçeli mükellef ġâneleri vardır varoşlarinuñ eţrâfi yekpâre ġandaķ kesilmiş ve taraf taraf dervâzelerile tutulmuşdur ...*”

Ahmed Resmî Efendi’nin Nemçe Sefâretnâmesi’nin dikkate şâyân kısmı, metnin çok kısa olmasına rağmen Avusturya İmparatorluğu’nun siyâsî ve sosyal yapısı, dâhilî ve mâlî idaresi, devlet işlerinin yürütülüşü hakkında vermiş olduġu malûmâttir. Sefâretnâme’nin yazıldıġı dönemde Avusturya’nın Prusya ile olan savaşı bu savaşın toplum üzerindeki etkileri hakkında kaydettiġi notlar ve izlenimlerine istinaden yürüttüġü hükümler müellifin, siyâsî ve içtimâî görüşlerinde olgunluġunu da göstermektedir.

Metnin dil özelliklerine baktığımızda ise, Ahmed Resmî Efendi’nin Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalardan, terkiplerden uzak oldukça sade bir dil kullandığını ve kısa fiil cümleleri kurduğunu görürüz. Geçtiġi yerlerin adlarını özellikle belirtmesine rağmen bu yerlerin tasvirlerine yer vermemiş, geniş ve uzun izâhâttan uzak durmuştur. Devlete sunulacak bir rapor olarak hazırlandığından sefâretnâme, sâde, açık ve anlaşılır bir dil ve üslûpla yazılmıştır.

Metnin üç basma nüshası(Viyana Sefâretnâmesi (I. Tabı.), Matbaa-i Ebüzziyâ, İstanbul 1304; Vâsıf Tarihi, c. I, s. 77-85; Tarih-i Gülşen-i Maârif, c. II, s. 1512-1517. (kısaltılmış olarak), dört yazma nüshası(İstanbul Süleymaniye: Âşir Efendi, No:252 ve 253; İstanbul Üniversite Kütüphanesi, No. 1319 ve 1246; İstanbul Üniversite Kütüphanesi, Yıldız yazmaları, No. 270; Seyyid

KAYNAKÇA

Atsız, Bedriye. (1980), Ahmed Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefâretnâmeleri, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul.

Unat,Faik Reşit. (1992), Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, TTK, Ankara.

Levend, Agâh Sırrı. (1984), Türk Edebiyatı Tarihi, TTK, Ankara.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1990), C. 1, C. 7, Dergah Yayınları, İstanbul.